

Abdullah Ekinci

Prof. Dr., Harran Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi, Şanlıurfa/Türkiye
Professor, Harran University, Faculty of Literature and Science, Şanlıurfa/Turkiye
eposta: ekinci63@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4767-2002> - [RorID: https://ror.org/057qfs197](https://ror.org/057qfs197)

Büşra Gördeğir

Öğr. Gör., Batman Üniversitesi/Kariyer Merkezi, Batman/Türkiye
Lecturer, Batman University/Department of Carrier, Batman/Turkiye
eposta: busra.baran@batman.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5728-7677> - [RorID: https://ror.org/051tsqh55](https://ror.org/051tsqh55)

Atıf/Citation: Ekinci, A., Gördeğir, B. 2024. Kural Koymadan İktidar Uygulayan Bir İlhanlı Hatunu: Kutuy. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/41, 297-308.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1522325>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	25.07.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	07.10.2024
Yayın Tarihi/Published:	25.12.2024

KURAL KOYMADAN İKTİDAR UYGULAYAN BİR İLHANLI HATUNU: KUTUY¹

Öz

İran Moğollarının önemli kadın figürlerinden biri olan Kutuy Hatun, yaşadığı dönemde siyasi, askeri, dini ve kültürel dinamiklerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Hristiyanlık dinine sıkıca bağlı olduğu bilinen bu Hatun'un en belirgin özelliklerinden birisi İlhanlı Devleti bünyesinde dindaşlarını koruyup gözetmesi ve oğlu Ahmed Teküder devrinde adeta hükümdarlık yapması olmuştur. İlhanlı devri müelliflerinin Kutuy'u tanımlarken kullandıkları "son derece akıllı ve bilgili", "güneşi taklit eden bir ay, şah'ın kalbini neşeli kılan" gibi ifadelerden de anlaşılacağı üzere bu hatun zeki, donanımlı ve entelektüel bir kişiliğe sahiptir. Bu özelliklerinin yanında Kutuy Hatun, fiziksel güzelliği ve çekiciliği de İlhanlı hükümdarının kalbini kazanmış ve onu neşelendirmiştir. Bu özellikleri, Kutuy Hatun'un İlhanlı politikalarında belirleyici bir rol oynamasına katkı sağlamıştır. Kutuy Hatun, aynı zamanda ekonomik ve askeri güç açısından da etkileyici bir konuma sahiptir. İlhanlı hükümdarlık seçiminde doğrudan etkili olmuş ve oğlu Ahmed Teküder döneminde devlet yönetiminde baş aktör olmuştur. Diğer taraftan emrine verilen bölgeleri doğrudan yönetmiş ve dış devletlerle diplomatik münasebetler

¹ Bu çalışma Harran Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalında Prof. Dr. Abdullah Ekinci Danışmanlığında Yürütülen "İlhanlı Devletinde Saray Kadınları" Başlıklı Doktora Tezinden Türetilmiştir.

kurmuştur. Bütün bunlara rağmen dönemin siyasi entrikaları ve iç mücadeleler sonucunda Kutuy Hatun'un etkisi zamanla azalmış ve sonunda rakiplerine yenilmiştir. Buna rağmen, Kutuy Hatun'un İlhanlı Devleti tarihinde önemli bir figür olduğu; siyasi, dini ve toplumsal alanlarda etkili bir rol oynadığı unutulmamalıdır. Bu çalışmada türlü zorluk ve engellemelere karşın kural koymadan iktidar uygulayan bu hatunun yaşam serüveni anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hatun, Kutuy, İlhanlı, Argun, Teküder

AN ILKHANATE LADY WHO EXERCISED POWER WITHOUT MAKING RULES: KUTUY KHATUN

Abstract

Kutuy Khatun, one of the important female figures of the Iranian Mongols, played a decisive role in the political, military, religious and cultural dynamics of her time. One of Kutuy Hatun's most notable characteristics, as a devout Christian, was her protection and care for fellow believers within the Ilkhanid state. Additionally, she wielded significant influence during the reign of her son, Ahmed Teküder. As could be understood from the expressions used by the writers of the Ilkhanid period to describe Kutuy, such as "extremely smart and knowledgeable" and "a moon imitating the sun, making the shah's heart cheerful", this lady had an intelligent, well-equipped and intellectual personality. In addition to these features, Kutuy Hatun's physical beauty and attractiveness won the heart of the Ilkhanid ruler and cheered him up. These features contributed to Kutuy Hatun playing a decisive role in Ilkhanid policies. Kutuy Hatun also had an impressive position in terms of economic and military power. She was directly influential in the Ilkhanid Sultanate election and became the leading actor in the state administration during the reign of his son Ahmed Teküder. On the other hand, she directly governed the regions given to her and established diplomatic relations with foreign states. Despite all this, as a result of the political intrigues and internal struggles of the period, Kutuy Hatun's influence decreased over time and she was eventually defeated by her rivals. Despite this, it should not be forgotten that Kutuy Hatun was an important figure in the history of the Ilkhanid State played an influential role in political, religious and social fields. In this study, the life adventure of this lady, who exercised power without making rules despite all kinds of difficulties and obstacles, is described.

Keywords: Khatun, Kutuy, Ilkhanid, Ahmed, Teküder

Giriş

XIII. yüzyıldan itibaren siyaset sahnesinde fırtına estiren Moğollar çağlarının en güçlü devletlerini yenerek kısa sürede dünyanın büyük bir bölümüne yayıldılar. Moğol İmparatorluğu'nun yükselişi sadece askeri zaferlerle değil aynı zamanda diplomatik beceri ve stratejiyle de şekillendi. Moğol hükümdarları geniş imparatorluklarını güçlendirmek ve yönetmek için farklı kabilelerle evlilikler yoluyla çeşitli diplomatik araçları ustalıkla kullandılar.

Kural Koymadan İktidar Uygulayan Bir İlhanlı Hatunu: Kutuy

Moğol hükümdarları diğer kabilelerle yapılan evlilikleri stratejik bir araç olarak kullandılar. Bu evlilikler sadece siyasi bir ittifakı güçlendirmekle kalmadı aynı zamanda kabileler arasında bir bağ kurdu ve hükümdarlık mirasını güvence altına aldı. Moğol hükümdarlarının bu evlilik politikası imparatorluğun genişlemesinde ve uzun vadeli istikrarın sağlanmasında önemli bir rol oynadı.

Cengiz Han devrinden beri Moğolların evlilik yolu ile akrabalık kurdukları önemli kabilelerden bir tanesi de Kutuy Hatun'un mensup olduğu Kungratlardı. Moğol İmparatorluğu'nun genişlemesi sırasında Kungratlar Cengiz Han'ın baskısı altında kalmış ve imparatorluğa karşı direniş göstermişlerdir. Ancak sonunda Cengiz Han'ın orduları tarafından mağlup edilmişlerdir. Akabinde Cengiz Han'ın boyları kendine bağlama stratejisi ile Moğollar bu kabileden birçok önemli soylu kadınla evlenmiş ve bu kadınlardan dünyaya gelen çocuklar Moğollara hükümdarlık yapmıştır.

1256 senesinde Hülâgû Han tarafından Tebriz merkezli kurulan İlhanlı Devleti de evlilikler yolu ile çeşitli boy ve devletlerle akrabalık kurma stratejisini devam ettirdi. Elbette bu stratejiden yalnızca Moğol tarafı beklenti içerisine girmiyordu. Diğer taraftan Moğollar ile akrabalık kuran boy ve devletlerin de kendi çıkarları doğrultusunda beklenti ve amaçları vardı. Ne var ki bu amaçların gerçekleşmesi söz konusu şahısların güçlü veya zayıf kişiliklerine göre değişkenlik göstermekteydi. Örneğin, İlhanlı tarihinde Dokuz Hatun, güçlü bir tarihi şahsiyet örneği sergileyip İlhanlı sarayında aktif bir siyaset uygularken Maria Hatun, Bizans İmparatorluğuna mensup olmasına rağmen son derece sönük kalmıştır. Bu çalışmaya konu olan Kutuy Hatun da güçlü tarihi kişiliği ile İlhanlı Devleti'nin tarih sahnesinde önemli bir yer edinerek, siyasi, dini ve askeri alanlarda etkili bir figür olarak öne çıkmıştır. Özellikle oğlu Ahmed Teküder'in hükümdarlığı döneminde, İlhanlı Devleti'nin yönetiminde belirleyici bir rol oynamış ve dönemin politik ve dini dinamiklerini şekillendirmiştir. Kutuy Hatun'un liderlik vasıfları, İlhanlı yönetiminde kilit bir figür haline gelmesini sağlamıştır.

Bu çalışma Kutuy Hatun'un siyasi etkisi ve dini çabaları üzerine odaklanarak, İlhanlı Devleti'nin tarihindeki önemli bir döneme ışık tutmayı amaçlamaktadır. Kutuy Hatun'un yönetimdeki etkinliği ve politik vizyonu, dönemindeki güç ilişkilerini ve dinî dinamikleri anlamak açısından kritik bir role sahiptir. Bu makale, Kutuy Hatun'un yaşamı ve etkisi üzerine daha derinlemesine bir analiz sunacak ve İlhanlı Devleti'nin tarihindeki yerini vurgulayacaktır.

Yöntem ve Teknik

Makaleye konu teşkil eden Kutuy Hatun'un yaşadığı XIII. asırda İlhanlı Devletinin iç siyasetinin şekillenmesinde aktif bir rol oynamasına rağmen bu hatunun yaşam serüveni ülkemizde müstakil bir çalışmaya konu olmamıştır. Bu nedenle yöntem olarak evvela Kutuy Hatun hakkında bilgi veren ana kaynaklar incelenerek hatunun kökeninin hangi soya

dayandığı tespit edildi. Ardından yine ana kaynaklar ışığında hatunun yaşam serüveni ve siyasi icraatları kaleme alındı. Böylece Kutuy Hatun şahsiyetinde XIII. Asırda yaşayan bir İlhanlı saray kadınının yaşam portresi ortaya konulmaya çalışıldı (Reşîdüddin,1952: I, 160-166; Doğan 2002: 375-376).

1. Kutuy Hatun'un Kökeni ve Kabilesi

Kutuy Hatun'un soyu Moğolistan ovalarında tanınmış Kungrat (Doğan 2002: 375-376) kabilesine dayanmaktadır. İlk bilgilere göre, Kungratlar, Çin'de Liau (Liao) ve Jin (C'hin) hükümdarlıkları döneminde XII. yüzyılda yazılan belgelerde yer alır. Reşîdüddin Fazlullah Hemedani'ye göre, Kungratlar ilk olarak Çin ile Moğolistan arasında bulunan "Utadjie" adı verilen bir bölgede yaşamış ve Moğollarla sıkı ilişkiler içinde olmuşlardır. Kungratların batısında Moğol, güneybatısında Tatar kabilesi, güneydoğusunda ise Jin hükümdarlığı ile sınırları bulunmaktadır.

Kungratlar, Çorluk Mergen, Kubay Şire ve Tusbu Daud olmak üzere üç ana kabileden oluşur ve birçok emir ve soylu kadını içerir. Kungrat kabilesinin asıl atası Çorluk Mergen olarak kabul edilir. Kungratların yurdu, Hitay memleketleriyle Moğol vilayeti arasında bulunan "Ongu/Öngü" hudududur ve bu yere "İbriçiye" denir. Kungratlardan birçok asil kadın Moğol han ve yöneticileri ile evlenmiştir. Bunlar arasında Cengiz Han'ın annesi Ulun Eke de bulunmaktadır. Cengiz Han'ın babası Yesügey Cengiz'i Kungrat kabilesinden bir kızla evlendirmiştir. Cengiz'in bu ilk eşinden oğulları Cuci, Çağatay, Ögedey ve Tuluy dünyaya gelmiştir (Doğan 2002: 375-376; Çelikkbilek 2022: 442-444).

Cengiz Han'ın politikası, Moğol İmparatorluğu'nun genişlemesini ve yönetimini sağlamlaştırmak için geniş bir diplomatik stratejiyi içeriyordu. Bu strateji Kungratlar gibi çeşitli kabilelerle kurulan ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkileri içeriyordu. Bu ilişkiler birçok siyasi evlilik ile pekiştirilmiştir. İlhanlı Devletinde bu anlayışla yapılan birçok siyasi evlilik vardır².

Moğol hükümdarları özellikle Kungrat kabile üyeleriyle evlenme yoluyla ilişkilerini güçlendirmişlerdir. Bu evlilikler (Dalkesen 2020: 170) sadece siyasi bir bağ kurmakla kalmamış aynı zamanda ekonomik ve kültürel alışverişi teşvik etmiştir. Bu sayede Moğol

² Yukarıdaki amaç ve beklenti doğrultusunda İlhanlı hükümdarlarının Kungrat kabilesinden yaptıkları bazı siyasi evlilikler şöyledir. Bu kabileden Hülâgû Han; Kutuy Hatun ve İl İkaçi Hatun ile Abaka Han; İl Tüzmiş Hatun, Mirtay Hatun ve Tuday Hatun ile Ahmed Teküder; Tokuz Hatun ve Ermeni Hatun ile evlenmiştir. bkz: Reşîdüddin 2013: 5, 6,10, 75, 127. Diğer taraftan şuna da belirtmek gerekir ki Moğolların gerçekleştirmiş oldukları siyasi evlilikler tek bir kabile yada boy ile sınırlı değildir. Moğollar hâkim oldukları coğrafyalarda kendilerine tabiiyet bildiren beylik veya devletlerle de siyasi evlilikler yapmışlardır. Bu duruma sekizinci İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han'ın Artuklu Hükümdarının kızı Dünya Hatun ile yapmış olduğu siyasi evlilik örnek olarak verilebilir (bkz. Gördegir 2021: 197; Gördegir 2020, 130-145)

Kural Koymadan İktidar Uygulayan Bir İlhanlı Hatunu: Kutuy

İmparatorluğu'nun sınırları genişlemiş, ticaret gelişmiş ve farklı kültürler arasında bir köprü oluşmuştur.

Ancak dikkate değer bir durum Ögedey Kağan ve oğlu Güyük Han'ın genel eğilime karşı Kungrat kabilesinden kadınlarla evlenmemiş olmalarıdır (Subaşı 2021: 210). Moğol hükümdarlarının genel politikasına karşı gelen bu tutum, belirli bir strateji veya kişisel tercihlerin sonucu olmuştur. Bu durum Moğol İmparatorluğu'nun iç siyasetine ve hükümdarlık dinamiğine ilişkin derinlemesine bir analizi gerektirir.

2. Kutuy Hatunun Yaşam Serüveni ve Siyasi Faaliyetleri

Kaynaklarda adı "Kutuy Hatun" (Reşîdüddin 2013: 5,6,7,8,10,75,81,82,119)"Kuti" (Yuvalı 2017: 127) veya "Kutay Hatun" olarak (Abul Farac 1999: II, 602) Kutuy Hatun, Kongirat kabileleri hanının soyundan Kıtay Noyan'ın kardeşinin kızıdır. Hülâgû Han'ın önceki eşi Küyik Hatun Moğolistan vilayetinde vefat edince İlhanlı hükümdarı Hülâgû Kutuy Hatun'u nikâhına³ alarak Küyik Hatun'un yurdunu ona bağışlamıştır (Reşîdüddin 2013: 5).

Dönem kaynakları Kutuy Hatun'un, Hülâgû Han devrindeki siyasi ve sosyal faaliyetleri konusunda sessiz kalsalar da, Hülâgû'nun bu hatundan Tekşin ve Teküder adında iki erkek çocuğunun dünyaya gelmiş olması Kutuy'un Hülâgû Han'a yakın olduğu ve İlhanlı sarayında aktif rol oynayan hatunlar arasında olduğu söylenebilir⁴.

Ahmed Teküder, Hülâgû Han'ın yerine geçen Abaka'dan sonra tahta geçen bir han olup, Kutuy Hatun'dan doğmuş ve doğumdan sonra Hristiyan geleneğine uygun olarak vaftiz edilmiştir (Reşîdüddin 2013: 5,8; Yuvalı 2011: 127; Roux 2001: 398; Grousset 1999: 353). Öyle anlaşılıyor ki Kutuy Hatun oğlu Ahmed'i ileride İlhanlı hükümdarlığına hazırlamak için çeşitli yöntem ve tedbirlere başvurmuştur. Kutuy bu amaç doğrultusunda Hülâgû Han devrinde başlayıp Abaka ve Argun Han devrinde devam eden İlhanlılar ile Hristiyan dünyası arasındaki yakınlaşmaya katkıda bulunmaya çalışmıştır. Öte yandan İlhanlı hatunu oğlu Ahmed'i vaftiz ederek potansiyel İlhanlı hükümdarını Hristiyan olarak yetiştirmeye çalışmıştır. Böylece İlhanlı haremelerindeki hatunların hanlar üzerindeki etkisini iyi bildiği için oğlu Ahmed'in yaptığı izdivaçlara da doğrudan müdahale ederek kendi kabilesine mensup Tokuz ve Ermeni hatunları getirterek oğlu ile evlendirmiştir (Reşîdüddin 2013: 127). Ne var ki annesi Kutuy'un bütün çabalarına rağmen Mustafa Uyar'ın belirttiğine göre (Uyar 2012: 14), İlhanlılar döneminde Abd el-Rahman adlı bir şeyh Abaka Han zamanında Moğol hatunlarının güvenini kazanarak yönetici tabakaya yaklaşmayı başarmıştır. Diğer Moğol hatunlarıyla birlikte Ahmed Teküder'in annesini de etkileyen bu şeyh, Teküder'in Müslüman olmasında

³ Kaynakların aktardığına göre Hülâgû Han'ın 6'sı karısı ve 12 cariyesi bulunmaktaydı. Howorth, Tarihsiz: 212; Reşîdüddin 2013: 127.

⁴ İlhanlı Devleti'nde kadınlar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Dalkesen 2011, 530-567; Subaşı 2021: 1-344.

etkili olmuştur (Teküder'in İslamiyeti kabulü konusunda ayrıntılı bilgi için bkz; Amitai 2001: 15-43; Amitai 1999: 27-46; Pfeiffer 2006: 369-389; Melville 1990: 159-177; Kanat 2002: 233-247). Türk şeyhleriyle fazla meşguliyeti olan Ahmed Teküder'in yerine devlet işlerinin birçoğunda annesi Kutuy Hatun bakmıştır (Uyar 2012: 14; Togan 1981: 267).

Önemli İlhanlı kaynaklarına göre, Kutuy Hatun, Hülâgû Han'ın ölüm haberini Bedeşan'da aldıktan sonra derin bir üzüntü içindeydi. Bu acıya dayanamayacak kadar çok ağladı ve gözleri yaşlarla dolup görmez olacak kadar etkilendi. Kutuy Hatun, iki oğlu Tukşin ve Teküder ile Cumkur'un oğlu Cuşkab ve Kingsu, Türkay'ın oğlu Baydu ve Abaka Han'ın annesi Yisunçin Hatun ile birlikte yeni İlhanlı hükümdarı Abaka'nın yanına gitmek üzere yola çıktı (Reşîdüddin 2013: 82).

Bu olay Kutuy Hatun'un Hülâgû Han'ın ölümüyle başlayan zorlu bir döneme girişini ve İlhanlı İmparatorluğu'nun yönetimindeki değişiklikleri yansıtmaya bakımından önemlidir. Kutuy Hatun'un hareketi onun politik etkisini ve imparatorluk içindeki konumunu göstermektedir. Ayrıca Kutuy Hatun'un Abaka'nın hükümdarlığı dönemindeki rolü ve etkisi Moğol İmparatorluğu'nun tarihi ve yönetim dinamikleri açısından anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Abaka Han, Kutuy Hatun ve oğullarının 5 Şubat 1268 tarihinde yanına gelişlerini büyük bir sevinçle karşılayarak onların varışını coşkuyla kutladı. Onlara hediyeler ve mallar vererek zenginleştirdi. Bu dönemde Kutuy Hatun'un otağına gelen Arıkan adlı bir Kuma, Hülâgû Han'ın hizmetine gelmiş ve elde edilen ganimetlerden Kutuy Hatun'a pay veriyordu. Böylece gerek buradan gelen servetlerle gerekse diğer gelirleri sayesinde Kutuy Hatun büyük bir servet biriktirmişti. Kutuy Hatun otağına vardığında çadırını çeşitli mallarla süslenmiş olarak buldu. Kutuy Hatun ile Moğolların Levirat (İlhanlı hükümdarlarının bu geleneğe uygun olarak yaptıkları evlilikler için bkz: Gördegir 2019: 1324-1340) geleneğine uygun olarak nikâhına alan Abaka Han, Kutuy Hatun'a Diyarbakir ve Meyyafarikin⁵ vilâyetlerini ve birkaç diğer bölgeyi tonluk olarak bağışladı. Bu bağışlar sayesinde her sene yaklaşık yüz bin altın dinar geliri sağlanmaktaydı (Reşîdüddin 2013: 82). Moğollarda tonluk olarak bağışlanan topraklarda İlhanlı hatunları sadece ekonomik gelir kazanmamış aynı zamanda bu bölgelerde zaman zaman özerk mahalli idareler de kurulmuştur. Böylece İlhanlı hatunları ekonomik ve idari bir özgürlük yakalamışlardır (Öncel 2019: 97). Bu uygulama hatunların siyasi ve ekonomik bağımsızlığını güçlendirirken, onların toplumsal statüsünü de yükseltmiştir. Bu durum Kutuy Hatun'un Abaka Han'ın himayesindeki güçlü konumunu ve etkisini yansıtmaktadır. Abaka Han'ın cömertliği ve Kutuy Hatun'un elde ettiği imtiyazlar, İlhanlı İmparatorluğu'nun iç işleyişi ve siyasi dinamikleri hakkında önemli ipuçları sunar.

⁵ Günümüzde Diyarbakir ve Silvan bölgeleri.

Kural Koymadan İktidar Uygulayan Bir İlhanlı Hatunu: Kutuy

Kutuy Hatun'un ordasında Hülâgû Han'dan çocuk sahibi olan birçok kuma ve odalık bulunmaktaydı. İlhanlı sarayında büyük itibara sahip olan Kutuy Hatun, özellikle Abaka Han döneminde dini etkileriyle ön plana çıkmıştır. Nesturi Hristiyan olan Kutuy Hatun, İlhanlı Devleti tahtına oturacak olan Teküder'in yeni doğmuşken vaftiz edilmesini istemiş ve bu isteği yerine getirilmiştir (Reşîdüddin 2013: 7).

Bu bilgiler Kutuy Hatun'un siyasi, dini ve toplumsal etkilerini anlamamızı sağlar. Onun İlhanlı sarayındaki konumu ve etkisi, dönemin politik ve kültürel dinamikleri hakkında önemli ipuçları verir. Ayrıca Kutuy Hatun'un dini inançları ve etkileri, İlhanlı İmparatorluğu'nun farklı inanç ve kültürlerle açık yaklaşımını da yansıtmaktadır.

Kutuy Hatun'un İlhanlı sarayındaki asıl rolü Abaka Han'ın ölümünden sonra yaşanan siyasi olaylarda görmekteyiz. 1282 yılında Abaka Han'ın ölümünden sonra hanlık konusunda yapılan kengeşte hatunlar, emirler, Abaka Han'ın oğulları ve kuzenleri bulunmaktaydı. Bu kengeşte Olcay Hatun, Möngge Timur'un tahta çıkmasını istiyorken; Kutuy Hatun ise Argun Han'ı destekliyordu. Hülâgû Han'ın hükmü ve sözü güçlü olan bu iki hatun arasında adeta bir yarış vardı; ancak Möngge Timur'un ölüm haberi üzerine eli güçlenen Kutuy Hatun, şehzade Argun'un hükümdarlığında ısrarlı tavrını sürdürdü. Bu dönemde tahtın bir diğer varisi bizatihi Kutuy Hatun'un öz oğlu Ahmed idi. Buna rağmen Kutuy'un Argun yanlısı tavır takınması Hristiyanlığa olan dini inancı ile açıklanabilir. Muhtemeldir ki Kutuy Hatun Müslüman oğlu Ahmed'e nazaran Budist ve Hristiyanlığa meyilli Argun'un İlhanlı hanı seçilmesi Hristiyan dünyasının faydasına olacağını düşünmekteydi. Zira kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Kutuy Hatun Hristiyanlık inancına sıkıca bağlıydı. Hatta başına gelen kötü olayları ayinler yaparak kurtulmak istemekteydi. Örneğin Ebu'l Ferec'in belirttiğine göre Kutuy Hatun 1279 yılında yaşanan sıkıntılardan kurtulmak için Meraga şehrine gelerek Hristiyan adetlerine göre ayin yapmalarını emretmiştir (Abul Farac 1999: 602,610). Diğer taraftan aynı müellif Kutuy Hatun'un telkin ve etkisiyle Ahmed Teküder'in Hristiyan mezhebi reislerine iltifat ederek bütün kiliseleri, papaz ve rahipleri memleketin her yerinde vergilerden muaf tutan buyruklar verdiğini eserinde nakletmiştir. Ne var ki Ahmed'in Müslüman oluşu konusu birileri tarafından Büyük Kağan Kubilay'a iletilmesi ve bunun üzerine kağanın bu durumu hoş karşılamayıp İlhan Ahmed'i uyarması üzerine Ahmed'in Hristiyanlara olan bakış açısı değişmiştir. Hatta O amcası Kubilay'a şikâyet konusunda Nestûrî kilisesi patriğini ve yardımcısını sorumlu tutarak onları cezaya çarptırmak istemiş; fakat yine annesi Kutuy Hatun'un müdahalesiyle patrik ve yardımcısı cezaya çarptırılmaktan kurtulmuşlardır (Spuler 2011: 202; Abul Farac 1999: 602,610; Yuvalı 2017: 241; Grousset 1999: 353).

Tekrar siyasi faaliyetlere dönecek olursak İlhanlı başkentinde çalkantılı geçen bu dönemde işler Kutuy Hatun'un arzu ettiği gibi yürümedi. Nitekim söz konusu kengeşte bulunan yaşça büyük ve akıllı bir devlet adamı olan Şişî Bahşi adındaki yetenekli bir emir, Ahmed Teküder'e meylederek şehzade Argun'u hükümdar olma isteğinden geri çekilmesini

sağlamıştı. Bu dönemde şehzade Argun'a destek veren bir ordu da bulunmuyordu. Bütün bunlar 21 Haziran 1282'de Ahmed Teküder Moğol adetlerince hükümdarlık tahtına oturmasını sağladı. Bu gelişmeler üzerine muhtemelen Hristiyanlık propagandası ve misyonerliği yapılmasına engel olunacağı düşüncesiyle Kutuy Hatun ve onun maiyetindeki şehzadeler ve emirlerle Aladağ'a gitti (Reşîdüddin 2013: 129).

Hatunun neden Aladağ'a gittiği konusunda dönem hakkında bilgi veren kaynaklar sessizliğini korusu da Reşîdüddin'in son derece akıllı ve bilgili olarak nitelendirdiği Kutuy Hatun'un dönemin güçlü devlet adamları ile birlikte devlet işlerini idare ettiğine dair verdiği bilgi, hatunun yönetimdeki etkisini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Kutuy Hatun Ahmed Teküder'i hükümdarlığı boyunca yönetimde birçok konuda onu etkilemeyi başarmış aynı zamanda önemli meselelerde Ahmed de Kutuy'un fikrini almadan hareket etmek istememiştir. Bu bilgi Kutuy Hatun'un İlhanlı Devleti içindeki siyasi etkisini ve oğlu Ahmed Teküder üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Hatunların hanlık dönemlerinde bile önemli bir rol oynadığını ve yönetimde söz sahibi olduklarını gösteren bir örnek olarak değerlendirilebilir. Kutuy Hatun'un oğlu Ahmed Teküder'in yönetimindeki karar alma süreçlerinde etkin bir rol oynadığına dair bu tür bilgiler dönemin siyasi dinamiklerini anlamamızı sağlar ve hanlık döneminin kadın figürlerinin güçlü etkilerini ortaya koyar(Reşîdüddin 2013: 133). Ne var ki Kutuy Hatun çok geçmeden devlet işlerindeki otoritesini sağlamlaştırmak için Teküder Han'ın yanına geri dönmüştür (Reşîdüddin 2013: 129.130; Abul Farac 1999: 610; Galstyan 2017: 52; Nicola 2017: 97).

İlhanlı iç ve dış siyasetinde etkili olan Kutuy Hatun, Kirman yönetiminde olan Terken/Türkan Hatun'la yaşadıkları politik uyuşmazlık Terken Hatun'u Kirman yönetiminden azline neden olmuştur. Annesi Kutuy'un etkisinde kalan Teküder Han, Terken yerine üvey oğlu Soyurgatmış'ın geçmesi konusunda ikna etmiştir. Bu durumu kabul etmeyen Terken Hatun, Teküder Han huzuruna gelerek yeniden yarlık yazılmasını istemiş. Bu yarlığa göre, Kirman yönetimini Terken Hatun ve Soyurgatmış'ın birlikte yöneteceklerine dair çıkan emre annesi Kutuy Hatun hoş görmemiştir. Han tarafından verilen bu yazılı emire annesi Kutuy Hatun ve Soğuncak Noyan tepki göstermişlerdir. Bunlar İlhan'a: "Eğer bu yarlığ hükmünü yerine getirirsen o zaman Soyurgatmış senden nefret eder, Horosan'a Argun Oğul'un yanına gidip onunla birleşir. Daha iyisi, Türkan Hatun bu kış burada kalsın; yazın Soyurgatmış'te gelince, ikisinin huzurunda bu iş halledilsin" diye beyanda bulundular. Bundan dolayı Terken Hatun kış mevsimini Kışlak'ta geçirdi ve burada pek çok ikram ve iltifatta bulundular. Yaz'a doğru Tebriz tarafından Çerendab'a gitti; ancak kederinden olsa gerek hastalanıp öldü (Üçok 1981: 99,100).

Böylece akıllı ve ileri görüşlülüğü ile Kutuy Hatun, oğlu Ahmed Teküder'e devlet yönetiminde büyük katkılar sunsa da yeni İlhanlı hükümdarı Ahmed'in bütün dikkati hükümdarlığına muhalefetini sürdüren şehzade Argun'daydı. Bu sebeple Ahmed, Argun'un

Kural Koymadan İktidar Uygulayan Bir İlhanlı Hatunu: Kutuy

gücünü kırmak ve onu rencide etmek için üzerine güvendiği adamlardan oluşan bir ordu gönderdi. Bu ordu karşısında başarılı olamayacağını sezen Argun araya bazı devlet adamlarını koyarak canına dokunulmaması şartıyla teslim olacağını bildirdi. Bunun üzerine Ahmed ona canının güvende olduğu yönünde bir teminat verince Argun Ahmed'in yanına getirildi. İlhanlı hükümdarı söz verdiği gibi Argun'u son derece iyi karşılayarak onun gelişinden dolayı üç günlük bir ziyafet verdi. Ardından Argun ve beraberindekileri Alınak'ın gözetiminde bırakarak Azerbaycan'da bulunan validesi Kutuy Hatun'un yanına gitmek için hazırlıklara başladı. Reşîdüddin'in kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla Ahmed Teküder'in Şehzade Argun meselesinin çözümü konusunda annesi Kutuy'un fikrine ihtiyacı vardı. Zira Reşîdüddin'in eserinde naklettiğine bakılırsa Argun yanına getirildikten sonra İlhanlı hükümdarının onu Alınak'ın gözetiminde bıraktığını ve "Kutuy Hatun'un yanına varana ve onun sözünü duyana kadar" amcası Argun'a iyi davranmasını emretmiştir (Reşîdüddin 2013: 142).

Ancak gerek dönemin devlet adamlarının tahriki⁶ gerekse Argun Han'ın varlığı kendisini tedirgin ettiği için ondan kurtulmanın yollarını arıyordu. Bu konuda Abul Farac'ın "aklına fena fikirler geldi" (Abul Farac,1999: 614) dediği Ahmed Teküder bir şekilde Argun'u ortadan kaldırarak bertaraf etmek fikrini yakınları ile paylaşınca bu sözler Emir Buka'nın kulağına gidince Emir Buka, Argun ve çevresini durumdan haberdar etti. Bunun üzerine Argun'un kendine yolda eşlik eden eşi Bulugan Hatun, son derece stresli gördüğü Argun'a "el leylü hıbla (gece gebedir)" (Reşîdüddin 2013: 142,143) diyerek onu esaretten kurtaracak planından bahsetti. Bulugan Hatun kocası Argun'a esaretten kurtulmanın yolunun eğlence sırasında Alınak'ı sarhoş etmekten geçtiğini bildirdi. Bulugan Hatun'un hazırladığı plan başarılı olunca 4 Temmuz 1284'te: Gece çöktüğünde esir olan Argun, sabah ışığıyla kendisini esir eden Alınak ve Ahmed Teküder'in askerlerini bertaraf ederek İlhanlı Devleti'nin yeni hükümdarı olarak uyandı.

Ardından Argun, muzaffer gurubuyla birlikte Kutuy Hatun'un ordasında bulunan Ahmed Teküder'in kampına doğru harekete geçti (Nicola 2017: 98; Abul Farac 1999: 614,615). Bu sırada Ahmed Teküder, Kutuy Hatun'un yanına varmış ve her şeyden habersiz Argun'un işini bitirdiğini zannetmekteydi. Ne var ki kısa süre sonra gelen elçiler Şiktur Noyan'a olan biteni anlatması üzerine Şiktur Noyan derhal Kutuy Hatun'a müracat ederek kendi akibetinden korkarcasına "Biz tahtın kölesiyiz. Şimdi elçiler geldiler. Bütün şehzadeler buyurmuşlar ki, Ahmed'i yakalayınız, biz kulların bunda ne günahı vardır. Uygun olan şudur ki aka ve iniler birbirlerine yetişmelerine kadar Ahmed'i yalnız bir otağda oturtalım. Söylemeleri gereken bir sözleri varsa tapışmışı yapsınlar" (Reşîdüddin 2013: 147) diyerek onu

⁶ Reşîdüddin'e göre Ahmed Teküder döneminde İlhanlı sarayında etkili bir devlet adamı olan Alınak Noyan Ahmed Teküder'e "Mademki düşman elimize düştü, en iyisi bu gece onun işini bitirmendir" diyerek onu Argun'u öldürmeye tahrik etmiştir. Bknz: Reşîdüddin 2013: 142

yaklaşmakta olan son konusunda uyardı. Bunun üzerine Kutuy Hatun bir kez daha oğlu Teküder için harekete geçip etrafındaki beyleri örgütlediyse de bu sefer her şey için çok geç kalınmıştı. Argun'un ordusu ani bir baskınla Ahmed Teküder'in ordusunu sert ve acımasız bir şekilde yağmaladı (Abul Farac 1999: 614-615; Sümer, 1991: 355; Galstyan 2017: 53; Özgüdenli 2020: 236). Hatta bu ordu Kutuy Hatun, Tuday Hatun ve Ermeni Hatun'u çıplak bırakarak Ahmed Teküder'in kendisine yaptığı hareketin öcünü alarak onu rencide ettiler (Reşîdüddin 2013: 147; Nicola 2017: 99). Akabinde yargılanan Ahmed Teküder özellikle Konkurtay ve Küçük'ün ölümü ile Argun Han üzerine Alınak'ın gönderilmesi konusunda suçlu bulunmuş Ahmed'in de suçunu Kabul etmesi üzerine öldürülmüştür (Reşîdüddin 2013: 147,148). Bu gelişmelerden sonar İlhanlı merkezindeki siyasi gelişmeler gittikçe Kutuy Hatun'un aleyhine işlemiş ve Hatun'un İlhanlı Devletindeki rolü son bulmuştur. Dönem kaynakları Kutuy'un ne zaman öldüğü konusunda herhangi bir bilgi vermese de Ahmed Teküder'in ölümünden sonraki hiçbir siyasi olayda adının geçmemesi Onun bu olayların cereyan ettiği esnada ölmüş olma ihtimalini güçlendirmektedir.

3. Kutuy Hatun'un Kişiliği

İlhanlı tarihi hakkında bilgi veren önemli kaynaklar Kutuy Hatun'u farklı yönleriyle tanımlamıştır. Kutuy Hatun hakkında bilgi veren bütün kaynaklar, onun Hristiyanlık dinine sıkıca bağlı olduğunu ve ülke içerisindeki Hristiyanları koruyup gözettiğini ifade etmektedir. Öte yandan Kutuy Hatun'un kaynaklara yansıyan diğer bir özelliği ise son derece akıllı, bilgili ve ileri görüşlü olmasıdır. Dönemin önemli müelliflerinden Reşîdüddin, eserinde onu "son derece akıllı ve bilgili" olarak tanımlamıştır (Reşîdüddin 2013: 142). Kutuy Hatun'un bir diğer özelliği ise fiziki özellikleri ile alakalıdır. O, bu özelliği ile İlhanlı hükümdarının kalbini kazanmıştır. Hamdullah Müstevfi, Kutuy Hatun'u "güneşi taklit eden bir ay, Şah'ın kalbini neşeli kılan" şeklinde tanımlamıştır (Nicola 2017: 94). Bu özellikleri sayesinde önce İlhanlı sarayına girmeyi ardından burada konumunu güçlendirmeyi başaran Kutuy Hatun şartlar olgunlaştığı bir dönemde siyaset arenasında dengeleri değiştirecek kadar güçlenmiş, büyük bir ekonomik ve askeri güce ulaşmış, İlhanlı hükümdarlık seçiminde doğrudan etkili olmuş ve hükümdar seçildikten sonra da adeta kural koymamış ama iktidar uygulamıştır.

Sonuç

Yukarıda yaşam serüveninden de anlaşılacağı üzere İlhanlı Devleti tarihinin önemli siyasi, dinî ve askeri bir kadın figürü olan Kutuy Hatun yaşadığı dönemde yaptıkları ile günümüzde bile adından söz ettirmeyi başarmış bir şahsiyettir. Onun bu başarıları hem politik hem de dini alanda İlhanlı siyaseti ve bölge devletlerin tarihinde yer edinmesini sağlamıştır. Kutuy Hatun'un siyasi etkisi Hülâgû Han'ın eşi olarak başlamış ve oğlu Ahmed Teküder'in hükümdarlığı boyunca devam etmiştir. Kutuy Hatun, İlhanlı Devleti'nin yönetimine oğlu Ahmed Teküder devrine büyük katkılarda bulunmuş, devlet işlerine doğrudan müdahale etmiş ve siyasi kararlarda etkin bir rol oynamıştır. Diğer taraftan gerek Hülâgû Han ve Abaka

Kural Koymadan İktidar Uygulayan Bir İlhanlı Hatunu: Kutuy

Hanun kendisine bağışladığı ordalar gerekse Diyarbakır ve Meyyafarikin bölgelerinden gelen yıllık Yüz bin dinarlık servet Kutuy Hatun'a büyük bir ekonomik güç kazandırmıştır. Kutuy Hatun bu gücünü Ahmed Teküder devrinde İlhanlı merkezinde cereyan eden siyasi hadiselerde kullanmış ve bu hadiselere yön vermiştir. Öyle ki Kutuy Hatun oğlu Ahmed Teküder üzerinde iktidar uygulamış fakat kural kullanmamıştır.

Nesturi Hristiyan dinî inancı ile Kutuy Hatun, oğlu Ahmed Teküder'i Hristiyan geleneğine uygun şekilde vaftiz ettirmiş ve Hristiyanlık inancını İlhanlı Devleti'nde yaymak için çaba sarf etmiştir; ancak İlhanlı taht varisi Ahmed'in şehzadelik döneminde Müslüman din adamlarının etkisi ile İslam dinini kabul etmesi onun çabalarını dindaşlarını koruyup gözetmenin ötesine taşıyamamıştır.

Buna rağmen oğlu Ahmed döneminde iktidar gücünü eline almayı başaran Kutuy Hatun akıllı, bilgili ve ileri görüşlü kişiliği sayesinde devlet işlerini yönetip İlhanlı siyasetini yönlendirmiştir. Öyle ki Kutuy Hatun bu dönemde resmi bir görevde olmamakla beraber İktidar gibi davranmıştır.

Kaynakça

- Abû'l-Farac, Gregory. 1999. *Abû'l- Farac Tarihi*, Süryaniceden çev. Ernest A. Wallis Budge, Türkçe yay. Ömer Rıza Doğrul, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Amitai, Reuven. 1999. "Sufis and Shamans: Some Remarks on the Islamization of the Mongols in the Ilkhanate", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 42(1): 27-46.
- Amitai, Reuven. 2001. "The Conversion of Tegüder Ahmad to Islam" *Jenusalem Studies in Arabic and Islam* 25: 15-43.
- Çelikkilek, Abdul Melik. 2022. "Çingiz-Nâmelere Göre Moğol Toplum Yapısı". Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dalkesen, Nilgün. 2011. "İlhanlı Hanedanlığı'nda Siyaset ve Kadın".. *Ortaçağda Kadın*, ed. Altan Çetin, Ankara: Lotus Yayınları, ss. 530-567.
- Dalkesen, Nilgün. 2020. "Gender Roles and Women's Status in Central Asia and Anatolia Between The Thirteenth and Sixteenth Centuries". Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Doğan, Orhan. 2002. "Kongrat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26. Ankara: TDV Yayınları.
- Galstyan, A.G. 2017. *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*. çev. İlyas Kamalov. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Gördegir, Ercan, 2020. "Aruklu Hanedanında Aynı İsimde İki Farklı Kadın: Dünya". *Tarihte Kadın, Toplumsal Hayat, Siyaset, Hukuk, Mitoloji*, Ed. Mehtap Nasıroğlu Aydın. İstanbul: Paradigma Akademi.
- Gördegir, Ercan. 2019. "İlhanlı Hükümdarlarının Leviratus Geleneğine Uygun Evlilikleri" *Journal of History School* 12(43): 1324-1340. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh24773>
- Gördegir, Ercan. 2021. *Olcaytu Han ve Zamanı (1304-13016)*. Ankara: İksad Yayınevi.

- Grousset, Rene. 1999. *Bozkır İmparatorluğu Atilla-Cengiz Han-Timur*. çev. M. Reşat Uzman. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Howorth, Sir Henry Hoyle. Tarihsiz. *History of the Mongols from the 9th to the 19th Century*, III. Bölüm, "The Mongols of Persia", nşr. Longmans, Green and Co., Londra.
- Kanat, Cüneyt. 2012. "İlhanlı Hükümdarı Teküdar'ın Müslümanlığı Kabulü ve Bunun Memlük Devleti'ndeki Yankıları", *Türklük Araştırmaları Dergisi* 12: 233-247.
- Melville, P. Charles. 1990. "Padshah-i Islam: The Conversion of Sultan Mahmud Ghazan Khan. History and Literature in Iran". *Persian and Islamic Studies in Honour of P.W. Avery*. 159-177.
- Müstevfi, Hamdullah Kazvinî. 2018. *Tarihi Güzide*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nicola, Bruno. 2017. *Women in Mongol Iran The Khatuns:1206-1335*. Edinburgh University.
- Öncel, Sümeyye Melek. 2019. "Moğollarda Kadın", Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özgüdenli, Osman Gazi. 2020. *Ortaçağ'da Türkler, Moğollar, İranlılar*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Pfeiffer, Judith. 2006. "Reflections on a 'Double Rapprochement': Conversion to Islam among the Mongol elite during the early Ilkhanate". *Beyond the Legacy of Genghis Khan*, ed. Linda Komaroff, Leiden: 369-389.
- Reşîdüddin, Fazlullah. 2013. *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*. çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Kelejani. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Reşîdüddin, Sbornik Letopisey. 1952. *Djami'at-tavarih* trc. O. I. Smirnova, I, Moskova-Leningrad.
- Roux, Jean Paul. 2001. *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Spuler, Bertold. 2011. *İran Moğolları: Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri (1220-1350)*. çev. Cemal Köprülü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Subaşı, Ömer. 2021. *Moğollarda Kadın, Evlilik ve Dış Siyaset*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Sümer, Faruk. 1991. "Argun". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.3, 355-35 içinde Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Togan, Zeki Velidi. 1981. *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Uyar, Mustafa. 2012. "İlhanlı Hükümdarlarının İslâm'a Girmesinde Rol Alan Türk Sûfileri: İlhan Tegüder ve Gazan Han Devirleri". *Bellekten*, 76 (275): 7-30.
- Üçok, Bahriye. 1965. *İslam Devletlerinde Kadın Hükümdarlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yuvalı, Abdulkadir. 2017. *İlhanlı Tarihi*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

